

1987. – 303 с.

6. *Олексюк О.М.* Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04; 13.00.01. – К., 1997. – 333 с.
7. *Ростовський О.Я.* Методика викладання музики у початкових класах. – К.: ІЗМН, 1997. – 204 с.
8. *Соколова Е.Т.* Проективные методы исследования личности. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 176 с.
9. *Тюлин Ю.Н.* Музыкальная фактура и мелодическая фигурация: Практ. курс. для теорет.-композит. фак. муз. вузов: В 2 кн. – М.: Музыка, 1980. – Кн. 1. – 311 с.

УДК 373.31'036:78

Ороновська Л.Д.

ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОЦЕСУ ПРИЛУЧЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

В статті обґрунтовані основні положення аксиологічного і особистісно-діяльного підходів в процесі приобщення молодших школярів до духовних цінностей. Приобщення молодших школярів до духовних цінностей ґрунтується на компонентній структурі, яка включає в себе емоційно-емпатийний, когнітивно-раціональний і творчо-діяльний компоненти.

Ключеві слова: духовність, духовні цінності, людська сутність.

Вихідною для даної дослідницької думки стала ідея про те, що процес прилучення молодших школярів до духовних цінностей є завжди динамічним, діалектично-рухливим феноменом. Його пізнання передбачає обґрунтування взаємозв'язку та взаємодії структурних компонентів, що потребує поринання в проблеми музичного сприйняття, когнітивної сфери, творчого самовираження особистості молодшого школяра. В цьому плані досліджуваний процес найбільше "співзвучний" з тією духовною атмосферою, яка так чи інакше властива будь-якому справжньому творчому акту художнього спілкування з музикою.

Відповідно, ми розглядаємо сутнісні особливості структурних компонентів, що виступають у ролі "механізму" прилучення молодших школярів до духовних цінностей. У ході історичного розвитку сформувався ряд механізмів, за допомогою яких здійснюється виховання молодів цілому і передача духовних цінностей від покоління до покоління зокрема. Їхній розгляд має важливе теоретичне значення.

Згідно з традицією багатьох наукових дисциплін, механізм розглядається як "порівняно стабільна система, що регулює той чи інший процес і спрямовує його розвиток за певним шляхом, заданим структурою механізму" [2, 105]. У дослідженні А.Кирьякової [4] розглянуто фрагменти узагальненого ціннісного механізму орієнтації на цінності (пошук, оцінка, вибір, проекція).

Процес присвоєння цінностей у молодших школярів, на думку С.Маслова [5, 120], має три стадії: перша пов'язана з емоційним збагаченням об'єкта; друга – з усвідомленням особистої і суспільної значущості сприйнятого об'єкта; на третій стадії відбувається включення цінності до системи ціннісних орієнтацій через зіставлення її з іншими, на рівні емоційних реакцій. С.Маслов відзначає таку логіку присвоєння цінностей: "емоційне прийняття цінності (пробудження адекватних емоцій), її усвідомлення (акцентування цінності) і включення до системи ціннісних орієнтацій дитини (ціннісних зіставлень)" [5, 162].

З огляду на вікові особливості молодших школярів, можна стверджувати, що на цьому етапі розвитку дитини не можливо цілком сформувати які-небудь поняття, виховати ті, або інші якості. Тому, на наш погляд, найбільш доречно говорити про прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Вихователь створює умови для того, щоб молодший школяр став суб'єктом діяльності із засвоєння духовних цінностей, яка, здатна викликати певні емоційні переживання дитини і спонукає учня проявити певні вміння на основі засвоєних цінностей.

У концепції О.Олексюк [8] зазначається, що регуляція нормативної спрямованості духовного потенціалу особистості у сфері музичного мистецтва відбувається через такі механізми, як музично-естетичний тезаурус, оцінно-критична здатність смаку, естетичний ідеал, ціннісні орієнтації та світоглядні настанови. Причому підкреслюється, що ці механізми в своїй реалізації не тільки пов'язані з емоційно-емпатийною, когнітивно-пізнавальною і творчо-діяльнісною сферами особистості, а й передбачають активну участь найважливіших констант духовності – Істини, Добра, Краси.

У молодшому шкільному віці психічні процеси є емоційно-забарвленими, тому розвиток емоційної сфери відіграє важливу роль в її духовному розвитку. Це свідчить про необхідність

включення емоційно-емпатійного компонента в процес прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Видатний педагог-гуманіст В.Сухомлинський [12, 189] відзначав, що пізнання світу почуттів не можливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. На його думку, без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що вона прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури. Викладене вище дає змогу намітити особливості прилучення молодших школярів до духовних цінностей. У програмі “Музика” [9] для 1–4 класів загальноосвітніх шкіл, розробленій О.Ростовським, Р.Марченко, Л.Хлебніковою, зазначається, що вчитель має розвивати чутливість учнів до музики, вводити їх у світ добра і краси, допомагати відкрити в музиці життєдайне джерело людських почуттів і переживань, виховувати здатність до активної різнобічної діяльності, формувати ціннісно-орієнтаційне ставлення до музичного мистецтва, розвивати художньо-творчі здібності дітей.

Колективом співробітників лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України і Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів за участю педагогів-практиків, як зазначає Л.Масол, розроблено нову програму інтегрованого курсу “Мистецтво” для початкової школи. Вона спрямовує вчителів музики та образотворчого мистецтва на співтворчість у процесі синхронно-паралельного викладання спільних світоглядних тем, на розроблення календарного планування спарених уроків, добір конкретного програмового художнього матеріалу. “Мистецтво має стати відкритою образною моделлю входження в світ, і не лише завдяки його пізнанню, а й індивідуальному “переживанню” і “проживанню” унаслідок чого посилюється духовно-енергетичний потенціал і активізується рефлексивна творчість особистості, – зазначає автор. У внутрішньому “духовному середовищі” людина, що сприймає твір, “вичерпує” ціннісний смисл художнього образу і створює власний образ-концепт.

У сучасній музичній педагогіці (Ю.Алієв, В.Дряпіка, О.Олексюк, О.Ростовський, О.Рудницька, Г.Щербакова та ін.) реалізується ідея щодо впливу цілеспрямовано організованого музичного сприйняття на розвиток емоційної чутливості, творчої самостійності, інтелектуальної активності, а також розкриваються можливості досвіду сприйняття як засобу духовного розвитку суб’єкта.

Так О.Ростовський підкреслює, що “створення тезаурусу, нагромадження школярами музично-естетичного досвіду і виховання вмінь сприйняття автоматично не можуть забезпечити високого рівня осягнення музики” [10, 170]. На його думку, потрібні умови, за яких цей тезаурус і досвід слухачів могли б актуалізуватися, необхідно включати до цього процесу музичне сприйняття, духовний потенціал особистості, її творчі сили. Основний шлях формування музичного сприйняття автор вбачає в збагаченні школярів художнім і емоційним досвідом, знаннями, вміннями та навичками, які є значущими для естетичного осягнення змісту музичних творів.

Розглядаючи музичне сприйняття як специфічний вид узагальненої духовно-практичної діяльності, котра не обмежується перцептивним актом, а включає рівень емоційно-сміслового осягнення змісту музики у провідних формах спілкування з нею. О.Рудницька [11] підкреслює, що йдеться про найбільш повне розкриття сутності музичного сприйняття як одного із видів духовної діяльності. Автор наголошує, що процес сприйняття має інтегративний характер. За умови повноцінного сприйняття музики емоційна реакція на неї завжди поєднується з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості.

Велику увагу питанням художнього сприйняття та його виховної особистісно-формуючої функції приділяв М.Каган [3, 96], підкреслюючи, що будь-який твір мистецтва призначений лише для сприйняття. Сприйняття мистецтва, як відзначає М.Каган, – суто духовний акт.

Хоч і соціально-детерміноване, сприйняття творів мистецтва все-таки є дуже суб’єктивним, впливаючи певним чином на конкретну особистість.

На думку автора, природний, соціальний, космічний світ оживає у людському “Я” і стає світом життєвих вражень, емоцій, симпатій і антипатій, активною силою, характером, особистістю.

На залежність сприйняття твору мистецтва від віку, минулого досвіду, середовища та розуміння мови мистецтва вказував Є.Назайкінський [6, 131], який присвятив дослідження питанням психології музичного сприйняття. Він відзначає, що взаємодія суб’єкта та середовища – складний динамічний процес, який “обслуговує індивідуальність, неповторність особистості, накладаючись на її “тезаурус” (набір закріплених у пам’яті людини минулих вражень, дій та їхніх різноманітних зв’язків та відношень, які можуть знову оживати під впливом художнього твору) та природні задатки” [6, 382]. Ця теза науково обґрунтовує та безпосередньо вказує на необхідність продуманого, послідовно цілеспрямованого педагогічного керівництва процесом прилучення молодших школярів до духовних цінностей.

Цілеспрямований духовний розвиток молодших школярів засобами мистецтва потребує вироблення еталонів, критеріїв цінності художніх творів. Це дає можливість відрізнити справжні зразки мистецтва від сумнівних „шедеврів”.

Розвиток естетичного смаку є передумовою художнього смаку. Проблема художнього смаку знайшла відображення в працях таких учених, як Ю.Алієв, О.Апраксіна, Л.Арчажнікова, Л.Коваль, Г.Падалка та ін. Отже, можна говорити про необхідність цілеспрямованого формування художнього смаку як одного із засобів та компонентів духовного розвитку молодших школярів засобами мистецтва.

Художній смак лежить в основі ціннісно-художніх орієнтацій особистості. Ми виділяємо функцію формування засобами мистецтва ціннісно-художніх орієнтацій як один з ефективних засобів духовного розвитку молодших школярів на уроках художньо-естетичного циклу. На наш погляд, поняття “ціннісно-художні орієнтації” можна визначити як орієнтації особистості школяра на справжні художні цінності, що формуються засобами комплексного впливу мистецтва в ході його сприйняття та художньо-творчої діяльності учня. Ціннісне орієнтування учнів молодших класів на уроках музики на спілкування з кращими зразками вітчизняної художньої культури найефективніше сприятиме формуванню високого рівня сприйняття творів мистецтва, стимулюючи творче самовираження дітей, активно приймаючи участь в процесі їх духовного розвитку.

У концепції О.Олексюк [7, 146] зазначається, що творчо-діяльнісний аспект духовного потенціалу особистості доцільно розглядати в контексті інтегрування різних видів музичної діяльності та поведінки. Останню поділять на вербальну (судження) і реальну поведінку (вчинок в його морально-естетичних та художніх параметрах).

Види музичної діяльності, форми музичної поведінки багатогранні. Це: композиторство, виконання, слухання, пізнання, оцінювання, споглядання, уявлення, запам'ятовування, мислення, відтворення почутого, асоціативна музична діяльність, осягнення тощо. Це свідчить про необхідність визначення третього компонента механізму прилучення молодших школярів до духовних цінностей – творчо-діялісного. Прикладом організації між предметних та асоціативних між художніх зв'язків можуть бути розробки уроків, присвячені своєрідності мови та засобів виразності різних видів та жанрів мистецтва, а також синтетичним видам мистецтва.

Таким чином, основні положення аксіологічного та особистісно-діялісного підходів дають нам підстави стверджувати, що процес прилучення молодших школярів до духовних цінностей ґрунтується на компонентній структурі, яка включає в себе емоційно-емпатійний, когнітивно-раціональний та творчо-діялісний компоненти.

Література

1. *Андреев В.И.* Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс. Книга 2. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1998. – 318 с.
2. *Дмитриева Н.Г.* Основы духовно-нравственного развития личности // Проблемы становления и развития образовательного процесса УДОД: тез. и материалы науч.-практич. конф. – СПб, 1998. – 204 с.
3. *Каган М.С.* Духовность. Опыт категориального анализа // Вопросы философии. – 1985. – № 9. – С. 91-102.
4. *Кирьякова А.И.* Ориентация школьников на социально значимые ценности: Дисс. ... д-ра пед. наук / 13.00.01. – Л., 1991. – 432 с.
5. *Маслов С.И.* Дидактические основы реализации эмоционально-ценностного компонента в начальном образовании: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 2000. – 302 с.
6. *Назайкинский Е.В.* О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972. – 384 с.
7. *Олексюк О.М., Ткач М.М.* Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навч. посібник. – К.: Знання України, 2004. – 236 с.
8. *Олексюк О.М.* Формування духовного потенціалу студентської молоді. – К.: КІПК, 1996. – 253.
9. *Музика: Програма та поурочні методичні розробки для 1–4 класів загальноосвітніх шкіл / Ростовський О.Я., Марченко Р.О., Хлебнікова Л.О.* – К.: «Навчальна книга – Богдан», 2001. – 56 с.
10. *Ростовський О.Я.* Педагогіка музичного сприймання: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.
11. *Рудницька О.П.* Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя: Навчальний посібник. – К.: КДПІ, 1992. – 96 с.
12. *Сухомлинський В.А.* Избр. Сочинения. – К.: Радянська школа. – 1976. – 337 с.